

Javaslat a még meg nem született emberi lény életének fokozottabb védelme érdekében²

Az élet védelme, különösen az emberi lény – ezen belül a még meg nem született emberi lény – életének védelme alapvető jelentőségű, fontos és aktuális téma, feladat. Az élet nélkül semmilyen szabadság, rendelkezés sincsen. Erre is figyelemmel a jelen tanulmányban javaslatot fogalmazok meg a még meg nem született emberi lény életének fokozottabb védelme érdekében, mert véleményem szerint a jelenlegi védelem – mind külföldön, mind Magyarországon – nem elégséges.³ Ahhoz, hogy a javaslatot megfelelően meg lehessen fogalmazni, látni kell a jelenlegi szabályozási helyzetet. Ezért először bemutatom a vonatkozó alkotmánybírói határozatokat és azok szabályozási következményeit, majd az alkotmányozás és alaptörvénymódosítás kapcsolódó pontjait. Ezután – jelenlegi szabályozással kapcsolatos indokolási problémákra is rámutatva – következik a javaslat, arra is gondolva, ha a jogalkotó a javaslatához képest – akár az alanyi jogi, akár az objektív, intézményes védelem körében – kevésbé fokozottabb védelmet tudna elfogadni. Ennek keretében a Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexének *contra legem* tartalmára is rámutatok.

¹ Budapesti Gazdasági Egyetem KVIK, egyetemi docens.

² Kézirat lezárva: 2022. január 8.

³ Lásd pl. Balogh Hajnalka: Az abortuszok jogi szabályozása a világ országaiban. In Terhességmegszakítások, tanulmányok, adatok, jogszabályok, hazai és nemzetközi trendek. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000, 49-64. o.; Guillaume, Agnès – Rossier, Clémentine: L'avortement dans le monde. État des lieux des législations, mesures, tendances et conséquences (Abortion Around the World. An Overview of Legislation, Measures, Trends, and Consequences), In Population, No. 2, 2018, pp. 217-306.; Hámori Antal: Az abortusz és az eutanázia tendenciái, In Deliberationes, 12. évf. 2019/2. szám, 69-186. o.; Hámori Antal: Adalékok emberi jogi (alternatív) jelentésekhez (élet-, egészség-, család-, nő-, gyermek-, menekültvédelem), 26-34. o. In Athanasiana, 27. évf. 2021/2. szám, 15-64. o.; Hámori Antal: Életvédelem és jog – aktuális kihívások I-II, In A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 25. évf. 2008/2. szám, 49-73. o., 2008/3. szám, 96-120. o.; Hámori Antal: „Várandósság – cselekvőképtelenség” (A cselekvőképtelen állapotos személy véleményének figyelembevétele, illetőleg a törvényes képviselő „kérelem”-előterjesztési jogának határai a „terhesség”-megszakítás iránt indított eljárásban), In Magyar Bioetikai Szemle, 9. évf. 2003/1. szám, 36-40. o.; Jobbágyi Gábor: Orvosi jog. Hippokratésztől a klónozásig. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007, 115-119. o.; Jobbágyi Gábor: Az élet joga. Abortusz, eutanázia, művi megtermékenyítés. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2004, 82-117. o.; Johnson, Brooke Ronald, Jr – Lavelanet, Antonella Francheska – Schlitt, Stephanie: Global Abortion Policies Database: a new approach to strengthening knowledge on laws, policies, and human rights standards, In BMC International Health and Human Rights, Vol. 18, No. 35, 2018, pp. 1-5.; Kaló Ágnes: Az abortusz jogi szabályozása Németországban, a Német Alkotmánybíróság döntése, In Magyar Jog, 41. évf. 1994/2. szám, 92-99. o.; Rahman, Anika – Katzive, Laura – Henshaw, Stanley K.: A Global Review of Laws on Induced Abortion, 1985-1997, In International Family Planning Perspectives, No. 2, 1998, pp. 56-64.; Schanda Balázs: A német Alkotmánybíróság új határozata az abortuszkérdésben, In Jogtudományi Közlöny, 48. évf. 1993/11-12. szám, 483-487. o.; Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való és az élethez való jog. In Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 327-339. o.; Uitz Renáta: A részleges szüléssel járó abortusz tilalma az Egyesült Államokban, In Fundamentum, 11. évf. 2007/4. szám, 63-78. o.

I. A magyar Alkotmánybíróság első abortuszhatározatának vonatkozása: a jogalanyiség, az élethez és méltósághoz való alanyi jog, a jogilag embervolt elismerésének megengedése – a jogalanyiség „előkérdése”

A magyar Alkotmánybíróság a művi abortusz rendeleti szintű, „indokolási problémák”-kal⁴ terhelt szabályozásának – formai ok, a rendeleti szint miatt – alkotmányellenességét megállapító és a vonatkozó rendelkezéseket 1992. december 31-i hatállyal megsemmisítő 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban megfogalmazta, hogy *a törvényhozó elismerheti a magzat jogalanyiségét, élethez és méltósághoz való alanyi jogát, jogilag embervoltát, és ha a törvényhozó elismeri azt, akkor „az élethez való jog relatív [»objektív, intézményes«⁵] védelme többé nem elégséges”,⁶ a művi abortusz – „néhány rendkívüli határeset”⁷ (az anya életveszélyének esete) kivételével, a magzat fejlettségére tekintet nélkül⁸ – alkotmányellenes.⁹*

A határozatból idézve: *„Ha a törvényhozó úgy határoz, hogy a magzat jogilag ember, tehát olyan jogalany, akit megillet az élethez és méltósághoz való alanyi jog, akkor terhességmegszakítás is kizárólag azokban az esetekben végezhető, amelyekre nézve a jog eltűri az emberi életek közötti választást, és ennek megfelelően nem is bünteti az emberi élet kioltását. Ilyen eset például az, ha az anya életének megmentése érdekében válik szükségessé az abortusz.”¹⁰ „Ha a jog az emberi státuszt egyáltalán kiterjeszti a születés előttre, és eddigi elveit megtartja, akkor a magzatot fejlettségére tekintet nélkül el kell ismernie jogalanynak. Ez következik abból, hogy a jog a megszületett ember esetében sem különböztet – és nem különböztethet, amíg ebben a fogalmi keretben marad – fizikai állapot, tudati funkciók vagy hasonlók szerint.”¹¹*

A taláros testület ezen, „formai okból alkotmányellenesnek bizonyult jogszabályokat”¹² megsemmisítő határozata szerint *„[a] magzat jogalanyiségének kérdése az Alkotmány [a hatályos Alkotmány] értelmezésével nem dönthető el”,¹³ „[e]zért az Alkotmánybíróság csak a magzat jogalanyiségéről való törvényhozói döntés után, és attól függően mondhat érdemi véleményt az abortusz adott szabályozásának alkotmányosságáról”.¹⁴ A testület a magzat jogalanyiségének „előkérdésére”¹⁵ („[a] halálbüntetés és az eutanázia esetében nem vitás, hogy az, akinek az élete feletti rendelkezésről szó van, ember”, „[a]lkotmányosságuk eldönthető csupán az élethez és méltósághoz való jog értelmezése alapján, anélkül, hogy az ember formális jogi fogalmát szükségszerűen érinteni kellene”¹⁶ – vö. pl. a bioetikai és a jogi szakirodalom, valamint a bírósági gyakorlat ismeri a „magzati eutanáziát”¹⁷), „az emberfogalmat érintő két, ellentétes*

⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. d).

⁵ Uo. C) 3. c).

⁶ Uo. a) pont.

⁷ Uo. b) pont.

⁸ Uo. D) 2. d); lásd még uo. 3.

⁹ Lásd pl. uo. C) 3. c).

¹⁰ Uo. F) 1.; vö. uo. 2.

¹¹ Uo. D) 2. d); lásd még uo. 3.

¹² Uo. C) 4.

¹³ Uo. D) 1., 3.

¹⁴ Uo. 1.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo. 2. c).

¹⁷ Lásd pl. Halász Csenge: Nem kívánt életek, avagy a létezés maga a kár? A gyermek születésével összefüggő kárigények bírói gyakorlatának a margójára, 377. o. In Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXVI/2, Miskolc University Press, Miskolc, 2018, 367-380. o.; Hámori Antal: Az emberhez méltó „halál” megélése – A haldokló, szenvedő beteg életének és méltóságának tisztelete, védelme, 489. o. In Magyar Jog, 64. évf. 2017/7-8. szám, 487-504. o.; Hámori Antal: A haldokló, beteg ember életének és

irányú változás”-ra¹⁸ – „[a] terhességmegszakítás tömeges gyakorlata”-ra¹⁹ és „[a] magzat individualitása felerősödik”²⁰ tényére („[m]indkettő megváltoztatja a magzatról való hagyományos gondolkodást”²¹) – hivatkozva a törvényhozóra hárította a döntés felelősségét, „e határozatában nem foglalt állást a terhességmegszakítás egyes tartalmi kérdéseiről”.²²

Az AB határozat szerint a magyar Alkotmánnyal mindkettő „lehetséges értelmezés” „összefér”:²³ az is, hogy a magzat jogalany, és az is, hogy a magzat nem jogalany; „az Alkotmányból nem következik, hogy a magzat jogalanyiságát el kellene ismerni, de az sem, hogy ne lehetne a magzatot jogilag embernek tekinteni”.²⁴ A testület szerint „[a] hatályos Alkotmányban rögzített alapjogok értelmezése alapján nem lehet választani a kétféle megoldás között”.²⁵ A határozat tartalmazza, hogy „a hatályos jog szerint a magzat nem jogalany”,²⁶ „[a] magzat a magyar jog szerint nem jogalany”,²⁷ „[a] magzat jogalanyiságáról való döntés az ember jogi státuszának újbóli meghatározása”,²⁸ „[e]z az alapjogok értelmezéséhez képest előkérdés, az Alkotmány belső összefüggéseiből le nem vezethető, külső – tartalmilag alkotmányozói – döntés”,²⁹ „[a] terhességmegszakítás esetében [...] nem az a kérdés, hogy a sajátosan emberi jogállást megalapozó jogok feltétlenek-e vagy korlátozhatók, hanem arról az előkérdésről van szó, hogy a magzat ember-e, azaz alanya lehet-e ezeknek a jogoknak”.³⁰

A magyar Alkotmánybíróság a 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban elvetette az indok nélküli abortuszt: „Az állam objektív köteleességéből az élet védelmére az következik, hogy az állam nem engedheti meg alkotmányosan az indok nélküli abortuszt. Különösen szükséges az indokolás azért, mert az abortusz esetében az állam életvédelmi kötelezettsége nem névtelen statisztikai kockázat elhárítását vagy elosztását szolgálja, hanem egyedi emberi magzat szándékos megsemmisítéséről van szó. A törvényhozó által elégségesnek tartott indokokat a terhességmegszakítás törvényi feltételül kell szabni.”³¹

1992. december 23. napján kihirdetésre került a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény (a továbbiakban: Mvt.), valamint a végrehajtásáról szóló 32/1992. (XII. 23.) NM rendelet (a továbbiakban: Vhr.), amely szabályozás – egyebek mellett – az ellenőrizetlen súlyos válsághelyzet esetét is megjelenítette.³²

méltóságának tisztelete az Egyház tanításában. Az „eutanázia” problémája erkölcszociológiai szempontból, profán szakirodalmi és jogi kitekintéssel (Erkölcszociológiai Könyvtár 8. Sorozatszerkesztő: Tarjányi Zoltán). JEL Könyvkiadó, Budapest, 2009 (imprimatur: Erdő Péter; cenzor: Harsányi Ottó Pál), 184-186. o.; Szebek Imre: Az emberi génterápia etikai kérdései, 31. o. In Világosság, 46. évf. 2005/1. szám, 25-38. o.; BDT 2004.1025., EBH 2005.1206.

¹⁸ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. d).

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² Uo. C) 4.; lásd még uo. D) 3., G).

²³ Uo. D) 1.

²⁴ Uo. 3.

²⁵ Uo. 1.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. 2. c).

²⁸ Uo. 1.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo. 2. c).

³¹ Uo. F) 2.

³² Mvt. 6. § (1) bekezdés d) pont, 12. § (6) bekezdés, Vhr. 9. § (3) bekezdés. Lásd pl. Hámori Antal: A magzat élethez való joga. Logod Kiadó, Budapest, 2000 (lektor: Lábady Tamás), 39-45. o.

II. A magyar Alkotmánybíróság második abortuszhatározatának vonatkozása: az objektív, intézményes védelem biztosítása

Az Alkotmánybíróság egy konkrét jogeset³³ kapcsán erőre kapva meghozott 48/1998. (XI. 23.) AB határozatában megállapította, noha az Mvt. „nem rendelkezik kifejezetten a magzat jogalanyiságáról”,³⁴ a törvényhozó az Mvt.-ben foglalt szabályozással „implicite azt juttatta kifejezésre, hogy szerinte a magzat jogilag nem ember”,³⁵ „nem jogalany”,³⁶ és a testület – „tekintetbe véve az abortusz alkotmányjogi kezelésében azóta más országokban megfigyelhető változásokat is”,³⁷ megváltoztatva álláspontját – megengedte az indok nélküli abortuszt: „*az indikáció vagy indikáció nélküliség helyett az anya alkotmányos jogai és a magzat életének védelmére vonatkozó alkotmányos állami kötelesség kölcsönös korlátozásának arányosságában látja az alkotmányosság elbírálásának ismervét.*”;³⁸ „[a] súlyos válsághelyzet fennállásának vizsgálatáról a törvényhozó [...] alkotmányosan kizárólag akkor mondhat le, ha egyszersmind a magzati élet védelmére irányuló, megfelelő ellensúlyt képező rendelkezéseket is megállapít”;³⁹ megállapította, hogy az Mvt. 12. § (6) bekezdése⁴⁰ és a Vhr. 9. § (3) bekezdése⁴¹ alkotmányellenes, ezért e rendelkezéseket 2000. június 30. napjával megsemmisítette.⁴²

³³ Lásd Hámori 2000: 56-101. o. (vö. uo. 139-151. o.); Hámori Antal: A magzatkorú gyermek élethez való joga. „Taigetosztól Dávodig”, In Magyar Bioetikai Szemle, 7. évf. 2001/2-3. szám, 37-42. o.; Hámori Antal: A magzatkorú gyermek élethez való joga a magyar bírói gyakorlatban, In Magyar Jog, 49. évf. 2002/4. szám, 227-231. o.

³⁴ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás II. 3. b).

³⁵ Uo.

³⁶ Uo., és uo. 4. a); „Az Alkotmánybíróság ugyanis az Abh.-ban részletesen kimutatta, hogy a művi terhességmegszakítás bármely szabályozása magában foglalja a magzat jogalanyiságáról, és ebből folyóan a magzat élethez való alanyi jogáról való döntést (ABH 1991, 300-305.). Minden olyan szabályozásnak, amely a terhesség megszakítását az olyan eseteken túl is megengedi, amelyekre nézve a jog eltúri az emberi életet közötti választást, szükségképpen azon kell alapulnia, hogy a magzat jogilag nem ember, nem jogalany (ABH 1991, 315, 316.). Nem változtatta meg tehát a Magzatvédelmi törvény a megelőzően hatályban volt jogszabályok által is képviselt állapotot; a magzat továbbra sem jogalany az Alkotmány 56. §-a értelmében. Életét és méltóságát nem illeti meg ezért az az abszolút védelem, ami az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből eredően a már megszületett embert megilleti.” [uo. 3. b)].

³⁷ Uo. III. 1. b).

³⁸ Uo. Lásd még pl. uo. 3. d): „a súlyos válsághelyzetnek a Magzatvédelmi törvény szerinti szabályozása az anya önrendelkezési jogával és a magánszférához való jogával éppúgy összeegyeztethető, mint ahogy az ellenőrizhető indikációk sem állnak ezekkel ellentétben.”

³⁹ Uo., rendelkező rész 1.; lásd még uo. 2-3.

⁴⁰ Mvt. 12. § (6) bekezdés: „(6) Súlyos válsághelyzet az, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz, és ez által veszélyezteti a magzat egészséges fejlődését. A súlyos válsághelyzet fennállását az állapotos nő a kérőlap aláírásával igazolja.”

⁴¹ Vhr. 9. § (3) bekezdés: „(3) A tv. 12. § (6) bekezdésében foglalt feltétel fennállását a terhessége megszakítását kérő nő nyilatkozatával igazolja, a nyilatkozat tartalmával, illetőleg valóságával kapcsolatban a munkatársnak mérlegelési joga nincs.”

⁴² 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, rendelkező rész 4.; uo., indokolás III. 2-6.: „[...] a törvényi meghatározás megszerkesztésének hiányosságai miatt a súlyos válsághelyzet törvényi meghatározása jogbizonytalanságra és a magzati élet nem kielégítő védelmére vezetett. A fentiek alapján az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a Magzatvédelmi törvény 12. § (6) bekezdésének első mondata a jogbiztonság sérelme miatt az Alkotmány 2. § (1) bekezdésébe ütközik, továbbá hiányosságai folytán nem tesz eleget a magzati élet védelmére vonatkozó állami kötelességnek, s ezért az Alkotmány 54. § (1) bekezdését is sérti.” [2. b)]; „A magzati élet védelmére irányuló állami kötelességgel azonban nem fér össze, hogy a súlyos válsághelyzet fennállását az állapotos nő csupán a kérőlap aláírásával igazolja [12. § (6) bekezdés], s hogy a nyilatkozat tartalmával, illetőleg valóságával kapcsolatban a Családvédelmi Szolgálat munkatársának, aki a törvényi feltételek fennállását megállapítja, mérlegelési joga nincs [Vhr. 9. § (3) bekezdés]. Ezek a rendelkezések önmagukban nézve nem nyújtják az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezése által megkívánt minimális védelmet sem a magzatnak, sőt semmilyen védelmet nem biztosítanak, mert a szabályozás kizárólag az anya önrendelkezési jogára van tekintettel. Fent, a 2. pontban már foglalkozott azzal az Alkotmánybíróság, hogy a magzat egészséges fejlődése veszélyeztetésének

szerepeltetése a Magzatvédelmi törvény 12. § (6) bekezdésében nem minősíthető a magzati élet Alkotmány által megkövetelt védelmének, s az anya jogaival szembeni ellensúlynak sem. A törvényhozó tehát nem teljesítette azokat az alkotmányos követelményeket, amelyeket az Abh. arra az esetre határozott meg, ha a magzatot az Országgyűlés nem tekinti jogalannak (ABH 1991, 316.)” [3. d)]; „A Magzatvédelmi törvény 12. § (6) bekezdése és a Vhr. 9. § (1) és (3) bekezdése a jogellenességet kizáró ok megállapítását arra a személyre, ti. az állapotos nőre bízta, aki a törvényben meghatározott magatartást meg kívánja valósítani, másrészt kifejezetten kizárja a nyilatkozat tartalma és valóságára felülvizsgálhatóságát vagy értékelését azon szerv által, amely a terhességmegszakítás feltételeinek fennállását megállapítja. A jogbiztonság [Alkotmány 2. § (1) bekezdés] azonban megköveteli, hogy az egyébként társadalomra káros, így elvileg büntetendő cselekmény jogellenességét kivételesen kizáró körülmény bizonyítható legyen, fennállását bíróságnak vagy más, erre felhatalmazott intézménynek kell megállapítania. A súlyos válsághelyzet alapján elvégezhető terhességmegszakítás esetén ez az intézmény – a Családvédelmi Szolgálat munkatársa – csupán kiállítja a terhességmegszakításra jogosító igazolást, de az arra jogosító okot tartalmazó nyilatkozat tartalmával, illetőleg valóságával kapcsolatban a jogszabály kifejezetten elvonja azt a jogát, hogy eme ok fennállását megállapíthassa: a jogellenességet kizáró ok megállapítását tartalmilag a Magzatvédelmi törvény és a Vhr. is kizárólag a terhességmegszakítást elvégzett nőre bízta. A Magzatvédelmi törvény 12. § (6) bekezdése és a Vhr. 9. § (3) bekezdése tehát – a Btk. 169. §-ával való összefüggésében – a jogállamiság alapelveinek mond ellent. Mindez nem azt jelenti, hogy az állam nem veheti ki a terhességmegszakítás bizonyos eseteit a büntetőjogi szankcionálás alól, akár mert egyes tényállásokat valóban nem tart társadalomra veszélyesnek és jogellenesnek sem (például az orvosi vagy etikai indikációjú abortuszt), akár azért, mert más esetekben a büntetőjogi üldözést nem látja hatékonynak, s más módon kíván az Alkotmány parancsolta életvédelemről gondoskodni. A jelen esetben a súlyos válsághelyzet ellenőrizetlen indikációja alapján végrehajtott magzatelhajtás büntetlenül hagyásának a Magzatvédelmi törvény szabályaiból következő módja az, ami az Alkotmány 2. § (1) bekezdésébe ütközik.” (4.); „A kifejtettek szerint a magzati élet védelmére vonatkozó állami kötelesség és a terhes nő önrendelkezési joga alkotmányosan szükséges, egymással szembeni mérlegelését a Magzatvédelmi törvény részben egyáltalán nem, részben alkotmányellenesen végezte el, ezért az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Magzatvédelmi törvény 12. § (6) bekezdése, továbbá a Vhr. 9. § (3) bekezdése mind önmagában, mind a Btk. 22. és 169. §-ával való kapcsolatában alkotmányellenes. Kérdés, hogy az egymással ütköző alkotmányos jog és védett érték helytelen mérlegeléséből keletkezett alkotmányellenességet nem orvosolják-e a Magzatvédelmi törvény egyéb rendelkezései, amelyek esetleg a magzati életnek olyan védelmet adnak, amely mindkét érdek szükséges figyelembevételével az alkotmányos egyensúlyt helyreállítja (vagy legalább a magzat alkotmányosan megkívánt minimális védelmét nyújtja). Ilyen feladatot – az abortuszjog külföldi változásai szerint – a célzott és folyamatos tanácsadás és más, a magzat megtartását segítő intézkedések együttese láthat el.” (5.); „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a Magzatvédelmi törvény és a Vhr. idézett rendelkezései nem elégségesek arra, hogy a törvény rendelkezései által teremtett alkotmányos hiányosságokat helyrehozzák. A terhes nő személyiségi jogainak, különösen önrendelkezési jogának az élethez való joggal és a magzat élete védelmének abból folyó állami kötelességével szemben csak kivételesen, az anya jogainak súlyos veszélyeztetése által előidézett konfliktus esetén lehet elsőbbséget adni. Ha a törvény olyan tág teret enged e jogok érvényesülésének, mint a Magzatvédelmi törvény a súlyos válsághelyzet szabályozásával, akkor a magzati életet is határozott és hatékony rendelkezésekkel kell védeni ahhoz, hogy az alkotmányos egyensúly helyreálljon. Ha a törvény 9. §-ában felsorolt ismeretek mégoly fontosak is a magzat megtartásáról való igenlő döntés számára, a pusztán információs kötelesség, amely a tanácsadó szerv pozitív, a terhesség megtartására bátorító állásfoglalását és segítségét törvényi kötelességgé nem tartalmazza, nem elégséges ahhoz, hogy a magzatnak az alkotmányosan megkövetelt minimális védelmet nyújtsa a másik oldalon kiterjesztett magzatelhajtási lehetőséggel szemben.” (uo.); „A terhességmegszakítási kérelem bejelentését követő tájékoztatás» tehát, amelyet a Magzatvédelmi törvény előír, elvileg és alapvetően azért nem lehet az ellenőrizetlen indikációjú abortusszal szemben a magzati élet védelmére irányuló állami kötelesség alkotmányosan kielégítő mértékű érvényesítésének eszköze, mert a törvény nem rendelkezik arról, hogy a tanácsadásnak nem a pusztán tájékoztatás a feladata, hanem az anya olyan megsegítése válsághelyzetében, amely célját tekintve a magzat megtartására irányul. Csakis ez a törvényi célzat és megvalósításának részletes szabályozása képezhet kellő ellensúlyt az anya önrendelkezési jogának a súlyos válsághelyzet szimbolikus indikációjával lehetővé tett érvényesülésével szemben. A magzat megtartására és megszületésére törekvő tanácsadás továbbá nem szorítkozhat egyszeri alkalomra, mert a válsághelyzet feloldásához ez aligha elég. A tanácsadás akkor látja el alkotmányos feladatát, ha felajánlja segítségét a terhesség folyamán és a gyermek megszületését követő időszakra is; de éppígy a nő rendelkezésére áll az abortusz utáni helyzetében is.” (uo.); „Az Alkotmánybíróság rámutat arra is, hogy a 9. §-ban előírt tájékoztatási kötelesség szabályai önmagukban nem alkotmányellenesek, amiképpen a súlyos válsághelyzet terhességmegszakítást lehetővé tévő okkért törvénybe való felvétele sem minősíthető önmagában alkotmányellenesnek. Az alkotmányellenesség az állapotos nő súlyos válsághelyzetének a Magzatvédelmi törvényben foglalt fogalmi meghatározása és az ehhez kapcsolódó végrehajtási rendelkezés tartalma kapcsán állapítható meg. Ezt az álláspontját az Alkotmánybíróság – immár az

A 48/1998. (XI. 23.) AB határozat tartalmazza, hogy: „A magzat életének védelme annak megfogásától kezdve állami kötelesség, tehát a terhesség kezdeti szakaszában sem lehet egyedül az anya önrendelkezési joga irányadó. Az államnak az élet védelmére vonatkozó objektív kötelességéből következik, hogy az állam alkotmányosan nem engedheti meg a megfelelő indok nélküli abortuszt. Különösen szükséges az indokoltság azért, mert az abortusz esetében az állam életvédelmi kötelessége nem névtelen statisztikai kockázat elhárítását vagy elosztását szolgálja, hanem keletkezőben lévő egyedi emberi élet szándékos megsemmisítéséről van szó (ABH 1991, 316.). Ez az individualitás akkor is fennáll, ha óvatosságból »potenciális emberi életről« beszélünk. Az abortusz mint ténylegesen végrehajtott tett egyediségét és szándékosságát nem lehet nem létezőnek tekinteni, csupán a jogi minősítésben lehet a személytelenséget a végletekig fokozni [azzal, hogy a magzat személy voltát a törvényhozó nem ismeri el (ABH 1991, 303.)]. Ezzel válik egyáltalán lehetővé a magzati élettel szemben az anya önrendelkezési jogának mérlegelése; de e mérlegelés során az állam objektív és nem abszolút életvédelmi kötelessége által alkotmányosan védett értékek súlya egy pillanatra sem téveszthető szem elől.”⁴³

„Az amerikai alkotmány értelmezésétől eltérően a magyar Alkotmányból az Alkotmánybíróság felfogása szerint – abban az esetben, ha a magzat jogalanyiságát a jog nem ismeri el – eleve az következik, hogy a nő méltóságához és magánélethez való joga a magzati élet védelmére fennálló állami kötelességgel szembesítve kerüljön mérlegelésre. A nő jogaival szemben a mérleg másik serpenyőjében mindig az állam életvédelmi kötelessége van, amelynek ez esetben egyedi magzati élet szándékos megsemmisítése ellen kell védelmet nyújtania. A kettő konfliktusa során a nő magánszférához és méltóságához való jogának nem aránytalan korlátozása, ha a törvény a súlyos válsághelyzet mibenlétének feltárására kötelezi. Ez az indikáció ugyanis nem a kényszer hatása alatt keletkezett terhesség megszakításának engedélyezésére szolgál, ahol a személyiségi jogok sérelmének lehetőségét fokozottan figyelembe kell venni. Ha a jog a magzati élet védelmében a nő súlyos válsághelyzetét értékeli, a nő emberi méltóságához való jogának védelméről, s különösen a potenciális sérelem enyhítéséről számos részletszabállyal gondoskodni lehet az indikációk és a terhességmegszakítás engedélyezésére szolgáló eljárás törvényi kialakításában.”⁴⁴

Az Országgyűlés az Mvt. módosításáról szóló 2000. évi LXXXVII. törvény által „[a] magzat megtartására és megszületésére törekvő tanácsadás”⁴⁵ megjelenítésével megtartotta az ellenőrizetlen „súlyos válsághelyzet” esetét.⁴⁶

III. Alkotmányozás, alaptörvénymódosítás

A magzatvédelem hazai szabályozásában a 2010. évben bekövetkezett alkotmányozás hozott, illetve hozhatott volna (alapvető) változást. Az új Alkotmány elfogadásának előkészítéséről szóló 9/2011. (III. 9.) OGY határozat azt tartalmazta, hogy: „Alapvető emberi jogként minden ember életét, fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Az emberi élet és méltóság sérthetetlen.”

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikkében azonban az szerepel, hogy: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi

egész Magzatvédelmi törvény összefüggésében vizsgálva – megerősíti.” (6.)

⁴³ Uo. 1. a).

⁴⁴ Uo. 3. b).

⁴⁵ Uo. 5.

⁴⁶ Lásd Mvt. 5. § (1)–(2) bekezdés, 12. § (6) bekezdés; Hámori Antal: Magzatvédelem a magyar jogban I-II, In Magyar Bioetikai Szemle, 10. évf. 2004/3. szám, 8-21. o., 2004/4. szám, 22-34. o.; Hámori Antal: Magzatvédelem a magyar jogban, In Családi Jog, 3. évf. 2005/1. szám, 7-16. o.

méltóságához, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Az Alaptörvény általános indokolása szerint „[a] magzati élet védelmét végre méltó módon, kifejezetten rögzíti az Alaptörvény”. A II. cikk indokolása ugyanakkor azt foglalja magában, hogy „[a]z állam – az objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében – a megfogant, keletkezőben lévő emberi életnek is köteles védelmet nyújtani”, azaz *az alkotmányozó a magzattól megtagadta az alanyi jogi jogvédelmet, szerinte a magzat nem jogalany, jogilag nem ember, a magzatot nem illeti meg az élethez és méltóságához való alanyi jog.* Ezzel az alkotmányozó az alkotmánybírói határozatok szerinti relatív életvédelmi szintet felemelte az Alaptörvény szintjére. Az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése azt is kimondja, hogy az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával összhangban kell értelmezni. Azt, hogy az Alaptörvény II. cikke szóban forgó részének mi a célja, az Alaptörvény II. cikkének indokolása egyértelműen mutatja.⁴⁷

Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.) 19. § (2) bekezdése alapján az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírói határozatok – így a két abortuszhatározat is – hatályukat veszítették (a rendelkezés nem érintette az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat). A módosítás 19. cikkéhez fűzött indokolás szerint a rendelkezés célja, hogy az Alaptörvény rendelkezései az Alaptörvény összefüggéseivel együtt, a korábbi Alkotmány rendszerétől függetlenül kerüljenek értelmezésre, „*az Alkotmánybírói határozatok nincsen kötve a korábbi Alkotmány alapján meghozott határozataikhoz*”; „*Ez természetesen nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a testület az Alaptörvény egyes rendelkezéseinek értelmezésekor a korábbival megegyező következtetésre jusson, ahogyan azt a lehetőséget is biztosítja, hogy az Alaptörvény egészének kontextusában a korábbi döntésekkel ellentétes megállapításokat tegyen. E rendelkezés tehát nem korlátozza, hanem éppen ellenkezőleg, kiszélesíti az Alkotmánybírói határozatok szabadságát az Alaptörvény értelmezése tekintetében.*”

Az Alaptörvény negyedik módosítása alapján azt lehet mondani, hogy az alkotmányozó (alaptörvény-módosító) az Alaptörvény II. cikke vonatkozásában (is) némileg korrigálta alkotmányozói aktusát (döntését, szándékát), vagyis nem ragaszkodik ahhoz, hogy az Alkotmánybírói határozat az objektív, intézményes védelmi kötelezettség keretében ne állapíthassa meg a művi abortusz alaptörvény-ellenességét.⁴⁸

⁴⁷ Részletesen lásd pl. Hámori Antal: Mikortól ember az ember a 21. századi Magyarország jövőképében – a jog tükrében? In Beszteri Béla – Majoros Pál (szerk.): A huszonegyedik század kihívásai és Magyarország jövőképe. MTA VEAB, Veszprém, 2011, 411-425. o.; Hámori Antal: A magzati élet védelme Magyarország Alaptörvényében, In Magyar Bioetikai Szemle, 17. évf. 2011/3-4. szám, 130-150. o.; Hámori Antal: A magzati élet védelme az új alkotmányban, In A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 28. évf. 2011/4. szám, 136-163. o.; Hámori Antal: A születés előtti emberi élet alkotmányos védelme (alkotmányozás, alkotmánybíráskodás), In Magyar Jog, 59. évf. 2012/1. szám, 17-27. o.; Hámori Antal: A még meg nem született ember életének védelme Magyarország új alkotmányában, In Magyar Sion, 6. új évf. (48. évf.) 2012/2. szám, 163-173. o.; Hámori Antal: A „magzat” életének védelme az új alkotmányban, In Vigilia, 78. évf. 2013/1. szám, 20-26. o.; Hámori Antal: A mai magyar abortusz-szabályozás problémái és az ezen szabályozást is sértő magatartások I-II, In Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 32. évf. 2015/4. szám, 145-166. o., 33. évf. 2016/1. 10-22. o.

⁴⁸ A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat és a 48/1998. (XI. 23.) AB határozat szerint, ha a törvényhozó nem ismeri el a magzat jogalanyiságát, élethez és emberi méltóságához való alanyi jogát, akkor az abortusz az ezen AB határozatok által meghatározott kereteken belül szabad, vagyis így az objektív, intézményes védelmi kötelezettség keretében az Alkotmánybírói határozatok szerint, ha a törvényhozó e két AB határozat keretein belül marad, nem állapítható meg a művi abortusz alkotmány-, illetve alaptörvény-ellenessége. Az Országgyűlés az Alaptörvény elfogadásával erre az álláspontra mondott „igen”-t (lásd Alaptörvény II. cikk és indokolása); az Alaptörvény említett módosításával (az AB határozatok hatályvesztésével) viszont az Országgyűlés kifejezte, hogy az, amire az Alaptörvény elfogadásával „igen”-t mondott, vagyis a két AB határozat szerinti említett álláspont, az Alkotmánybírói határozat által – az alkotmányozó (alaptörvény-módosító) szerint is – felülvizsgálható: a taláros testület eltérhet ettől a korábbi álláspontjától, vagyis így az Országgyűlés szerint is kimondhatja, hogy a művi abortusz az objektív, intézményes védelem alapján is alaptörvény-ellenes. Ez nem érinti azt a kérdést, hogy

IV. Javaslat a fokozottabb védelem érdekében

IV.1. Indokolási problémák

A magzat relatív védelmének Alkotmánybíróság által is említett indokolási problémái⁴⁹ körében az Mvt. 6. § (4) bekezdés b) pontját említem meg, mert eszerint a „terhesség” (az emberi lény élete) az időtartamától függetlenül szakítható meg (oltható ki) a magzathoz a szülés utáni étellel összeegyeztethetetlen rendellenesség fennállása esetén.⁵⁰ Ennek értelmében például a nyolc-, a hét- vagy éppen a hathónapos életkorban élve megszületett, ilyen rendellenességgel bíró emberi lény élete – helyesen – nem oltható ki, mert ő az alkotmányozó szerint is ember, jogalany, az élethez és méltósághoz való alanyi jog jogosultja, a kilenc hónapos életkorban lévő – tehát idősebb – még élve meg nem született, ilyen rendellenességgel rendelkező, de akár kevésbé károsodott emberi lény élete viszont az Mvt. 6. § (4) bekezdés b) pontja szerint kioltható, amely különbségtétel véleményem szerint elfogadható indokkal nem bír, mert mindkét eseti körben emberi lényekről van szó. A példában az alkotmányozó által csak objektív, intézményes életvédelemben részesítettek idősebbek, kevésbé károsodottak, az egyéb ténylegesen fennálló különbség mindössze az, hogy a fiatalabbak, a nagyobb mértékben károsodottak elhagyták az anyatestet, illetve az ő esetükben az anyánál már megindultak a tolófájdalmak. Véleményem szerint ez a példa is mutatja, hogy a „köldökzsinór elvágása”, a születés a jogalanyiség szempontjából önkényes határvonal, ezért az nem tartható.⁵¹ Ha pedig a még meg nem született például hat-, hét-, nyolc hónapos életkorú emberi lény jogalanyiséga, élethez és méltósághoz való alanyi joga, jogilag embervolta is elismerendő, függetlenül attól, hogy az emberi lény egészsége károsodott vagy nem, akkor a „jog”-nak – miként az Alkotmánybíróság fogalmazott – „a magzathoz fejlettségére tekintet nélkül el kell ismernie jogalanyának”.⁵² Véleményem szerint ez a helyes álláspont. Ezért az alábbiakban – indokolással, arra is figyelemmel, hogy sem a Kormány, sem az országgyűlési képviselők egynegyede, sem az alapvető jogok biztosa, sem a legfőbb ügyész, sem a Kúria elnöke nem fordult az Alkotmánybírósághoz⁵³ – ennek megfelelő javaslattal élek.

A Kúria jelenlegi elnökét is indítványtervezettel, részletes indokolással kértem, hogy forduljon az Alkotmánybírósághoz, azonban a 2021. október 21. napján kelt,

az Alkotmánybíróság hivatkozhat-e a 2012. január 1. előtt meghozott alkotmánybírósági határozatokra [lásd pl. 13/2013. (VI. 17.) AB határozat]. A művi abortusz alaptörvény-ellenességének az objektív, intézményes védelmi kötelezettség keretében történő megállapításához az érveket lásd pl. Hámori 2000: 25-37. és 103-138. o.

⁴⁹ Lásd pl. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. d).

⁵⁰ Vö. pl. Hámori Antal: Kártérítési felelősség a fogyatékossgal való születés miatt? In Magyar Jog, 54. évf. 2007/2. szám, 92-100. o.; Hámori Antal: Down-kóros gyermek és szüleinek kórház elleni kártérítési keresete, In A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 24. évf. 2007/4. szám, 143-159. o.; Hámori Antal: Az ember élve születése nem káresemény I-II, In A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 26. évf. 2009/4. szám, 143-156. o., 27. évf. 2010/2. szám, 63-87. o.; Hámori Antal: Az ember élve születése nem káresemény – az EBH2015. P.11. árnyékában és az Alaptörvény tükrében, In Magyar Bioetikai Szemle, 22. évf. 2016/4. szám, 4-29. o.; Hámori Antal: A vele-keletkezett fogyatékos gyermek élve születése sem káresemény, In A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 35. évf. 2018/3. szám, 89-96. o.

⁵¹ Vö. pl. Hámori Antal: Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006. XVII, 474 o. (imprimatur: Erdő Péter; cenzor: Szuromi Szabolcs Anzelm).

⁵² 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. d); lásd még uo. 3.

⁵³ Lásd Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pont; az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 24. § (1)-(2) bekezdés; Hámori Antal: A még meg nem született emberi lény élete és a vele-keletkezett fogyatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése a mai magyar jogban. In Frivaldszky János – Tussay Ákos (szerk.): A Természetjog Napja. Konferenciatanulmányok. Pázmány Press, Budapest, 2017 (Tanulmányok 41. Sorozatszerkesztő: Szabó István), 65-88. o. (43-111. o.).

2021.El.IV.D.2/3. számú válasza a következőket tartalmazza: „A meglehetősen szűkre szabott indítványozói kört az Alaptörvény negyedik módosítása a Kúria elnökével és a legfőbb ügyéssel egészítette ki. E módosítás indoka, hogy az igazságszolgáltatásban kiemelt szerepet betöltő vezetők számára is biztosított legyen az alkotmánybíróági út igénybevételének lehetősége abból a célból, hogy – nyilvánvalóan az előttük folyamatban lévő eljárásokban észlelt alkotmányjogi »visszásságok« észlelése esetén – közvetlenül az Alkotmánybírósághoz fordulhassanak (indokolás Magyarország Alaptörvénye Negyedik Módosítása 12. cikkéhez). Az alkotmányozó indokaival összhangban álló értelmezés szerint az Alaptörvény negyedik módosításával biztosított, az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pontján alapuló, részleteiben az Alkotmánybírósról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 24. §-a által szabályozott és az Alkotmányhoz képest tudatosan szűkebb személyi kör részére nyitva álló absztrakt utólagos normakontroll eljárás-indítási jogkör célja a Kúria igazságszolgáltatásban betöltött szerepének erősítése, az előtte folyamatban levő eljárásokban észlelt alkotmányjogi helyzetek kezelése. A kifejtettekre figyelemmel – a Kúriához érkező állampolgári jelzések ellenére – korábban nem volt példa arra, hogy ilyen jelzés alapján a Kúria Elnöke az Alkotmánybírósághoz fordult volna. Ez a gyakorlat – hangsúlyozottan a konkrét indítvány érdemére tekintet nélkül – meglátásom szerint a jövőben is fenntartandó, tekintettel arra, hogy a Kúria elnökének eljáráskezdeményszerzési joga nem irányulhat az alkotmányos paradigmaváltást megelőző, fentebb bemutatott *popularis actio* tudatosan elvetett koncepciójának visszavezetésére azzal, hogy egyfajta közvetítő szerepet tölt be az állampolgárok és az Alkotmánybíróság között utólagos normakontroll-eljárás kezdeményezése esetén.”

Az Alaptörvény negyedik módosításának vonatkozó indokolásrészete szerint: „A törvény az Alaptörvény Alkotmánybíróságra vonatkozó szabályozását több ponton is megváltoztatja annak érdekében, hogy a testület minél jobban megfelelhessen Alaptörvény-védő szerepének. A legfontosabb újítása a törvénynek, hogy az utólagos normakontroll kezdeményezésének jogát a Kúria elnökére és a legfőbb ügyészre is kiterjeszti. Így az igazságszolgáltatási rendszer legfontosabb szereplőinek is közvetlenül lehetősége nyílik az általuk alaptörvény-ellenesnek vélt jogszabályok alkotmánybíróági vizsgálatának kezdeményezésére.” Véleményem szerint ebből a szövegből nem következik a kúriai elnöki válaszban szereplő „nyilvánvalóan”, az, hogy a Kúria elnöke csak az előtte, illetve a Kúria előtt folyamatban lévő eljárásokban észlelt alkotmányjogi „visszásságok” észlelése esetén fordulhat közvetlenül az Alkotmánybírósághoz, sem a normaszövegben, sem az indokolásban nem szerepel az „előttük folyamatban lévő eljárásokban [...]” szöveg. A Kúria elnöke és a Kúria többi bírója is „az előttük folyamatban lévő eljárásokban észlelt alkotmányjogi »visszásságok« észlelése esetén” az Alaptörvény negyedik módosításának hatálybalépése előtt is közvetlenül fordulhattak az Alkotmánybírósághoz.⁵⁴ Megítélésem szerint ez is alátámasztja azt, hogy az Alaptörvény negyedik módosításának szóban forgó rendelkezésével többről van szó annál, mint amit a Kúria jelenlegi elnöke képvisel. A Kúria igazságszolgáltatásban betöltött szerepének erősítése, valamint az, hogy az Alkotmánybíróság minél jobban megfelelhessen Alaptörvény-védő szerepének, az általam megfogalmazott álláspont révén jelenik meg. A Kúria előző elnöke – valamint a legfőbb ügyész és az akkori alapvető jogok biztosa – a kérelmemet érdemben, indokolással megválaszolta.⁵⁵ A Kúria jelenlegi elnöke a kérelmemet érdemben nem válaszolta meg; az Alkotmánybírósághoz való fordulása pedig nem jelentette volna és nem jelenti a „*popularis actio* tudatosan elvetett koncepciójának visszavezetésé”-t, mert a Kúria elnöke nem automatikusan, hanem csak akkor fordul az Alkotmánybírósághoz, ha alaptörvény-ellenesnek tartja a jogszabályt, illetve annak

⁵⁴ Lásd Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés b) pont, Abtv. 25. §.

⁵⁵ Lásd 2016.El.H.154. 2 o. (2016. február 12.); T.KvFK. 461/2016. 5 o. (2016. március 21.); AJB-1304/2016. 5 o. (2016. május 17.); 53. láb. Hámori 2017: 73-74. és 65-88. o. (reflexióval).

rendelkezését, azaz nem pusztán a kérelmező beadványa (jelzése) alapján. Érdemes megemlíteni, hogy a Kúria (Legfelsőbb Bíróság) előtt több évtizede ellentmondásosan fekszik a genetikai, teratológiai „indikáció” szabályozása;⁵⁶ a Kúria elnöke e probléma kapcsán is fordulhatott volna és fordulhatna az Alkotmánybírósághoz.

Érdemes megemlíteni, hogy az EBH 2015.P.11. számú döntéssel ellentétes álláspontot a Kúria korábbi, 2014. április 16-i, Pfv.20.800/2013/7. számú döntése is tartalmaz: „A II. rendű felperes által a gyermek léte miatt érvényesített jövedelemkiesésre alapozott kárigény tekintetében is egyet értett a Kúria a jogerős részítéletben írtakkal. Kétségtelen: a genetikai, teratológiai ártalom következtében fogyatékossgal született gyermeknek az egészségügyi szolgáltatóval szembeni saját jogú kártérítési igényéről szóló 1/2008. Polgári jogegységi határozat elsődlegesen a sérült gyermek viszonylatában fogalmazta meg a Legfelsőbb Bíróságnak a bírósági jogalkalmazás egysége biztosítása érdekében kifejtett álláspontját, mégis a szülőket megillető kártérítési igény tekintetében is orientál. »A kár: egy személy vagy vagyontárgy vonatkozásában – annak korábbi állapotához mért – hátrányosan megváltozott állapot. A természeténél fogva egészségkárosodással született gyermeknél károsodás előtti állapot nem volt; így nincs viszonyítási alap, amiért is a hátrányos állapotváltozás – azaz a kár – nem értelmezhető.« Az emberi élet nem tekinthető kárnak. Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése szerint minden embernek veleszületett joga van az élethez. Magyarország Alaptörvényének II. cikke kimondja, hogy minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. Téves megközelítés, hogy a genetikai ártalommal világra jött gyermek esetén a szülők viszonylatában a vagyoni kár a gyermek nélküli és a fogyatékos gyermek által meghatározott életkörülmények alapján határozandó meg. A II. és III. rendű felperes felülvizsgálati kérelmükben maguk adták elő, hogy nem gyereket, hanem »egészséges gyereket« akartak. Nem foglalkozva e megközelítés erkölcsi aggályosságával, magából a felperesi nyilatkozatból következik, hogy a viszonyítás alap az az állapot, amelyben a II. és III. rendű felperesnek egészséges gyermeke született volna ahhoz képest, hogy első gyermekük genetikai ártalommal született. Tehát nem a »nem lét« és a »fogyatékos lét« anyagi vonatkozásai közötti különbség határozhatja meg a vagyoni károkat, hanem a felperesek által is kívánt »egészséges gyermek«-hez képest a fogyatékossgából eredő többletköltségek.”

Az Mvt. 6. § (3) bekezdése alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló fővárosi törvényszéki bírói indítvány visszautasításáról szól az Alkotmánybíróság 2021. március 9. napján kelt, III/1838/2020. számú, négy alkotmánybíró különvéleményével meghozott végzése, amely véleményem szerint szintén mutatja a szabályozás reflektálandó voltát.

Megítélésem szerint az általam képviselt álláspont – a Kúria elnökének a magzatvédelem növelése érdekében az Alkotmánybírósághoz kellene fordulnia – szolgálja a jogbiztonságot; ennek keretében azt is, hogy a jogrendszerben a lehető legkevésbé maradjanak alaptörvény-ellenes jogszabályok, jogszabályi rendelkezések.

⁵⁶ Lásd pl. Hámori Antal: Az ember élve születése nem káresemény (a Legfelsőbb Bíróság 1/2008. PJE számú jogegységi határozata; alkotmányjogi aspektusok), In Jogtudományi Közöny, 64. évf. 2009/11. szám, 471-482. o.; Hámori Antal: A még meg nem született emberi lény élete és a vele keletkezett fogyatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése – válasz az EBH 2015.P.11.-re, In Jogtudományi Közöny, 73. évf. 2018/1. szám, 46-52. o.; Herpai Annamária: Újabb jelenségek a születéssel kapcsolatos kártérítési igények körében, In Magyar Jog, 52. évf. 2005/11. szám, 691-701. o.; Köles Tibor: Orvosi műhiba perek. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. (A bírói gyakorlat zsebkönyve. Sorozatszerkesztő: Petrik Ferenc), 242. o.; Lábady Tamás: A fogyatékossgal született gyermek saját jogú kártérítési igényéről, In Családi Jog, 4. évf. 2006/3. szám, 15-25. o.; Navratyil Zoltán: Keresztülhúzott családtervezés: a gyermek, mint kár, In Jogtudományi Közöny, 64. évf. 2009/7-8. szám, 321-333. o.; Zakariás Kinga: Az emberi élet, mint kár? (A Legfelsőbb Bíróság 1/2008. PJE számú jogegységi határozatának vizsgálata az Alkotmány 54. § (1) szempontjából), In Magyar Jog, 57. évf. 2010/11. szám, 655-668. o.

IV.2. Az Alaptörvény II. cikkének módosítása

Véleményem szerint az Alaptörvény II. cikkének helyébe a következő rendelkezésnek kellene lépnie: „*Alapvető emberi jogként minden ember életét, fogantatásától kezdve alanyi jogi védelem illeti meg. Az emberi élet és méltóság sérthetetlen.*” – indokolása: „A törvény a még meg nem született ember jogalanyiságát, élethez és méltósághoz való alanyi jogát, jogilag embervoltát, fogantatásától kezdve elismeri.”⁵⁷

Ha ehhez nem lenne meg a szükséges többség, a képviselők helyes személyes véleményének (pl. tömegtájékoztatási eszközök útján) „mindenki előtt világosan ismert” volta mellett⁵⁸ legalább a „– az objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében –” alaptörvényi indokolási szövegrész⁵⁹ elhagyását kellene elérni; például ekként: „Az emberi élet és méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” – indokolása: „A törvény a még meg nem született ember életét az eddigiekhez képest fokozottabb védelemben részesíti.”⁶⁰

Véleményem szerint megfelelően szem előtt tartandó, hogy az ember élete a fogantatás és a halál közötti egységes folyamat.⁶¹ Az emberi méltóság alapjához tartozik az

⁵⁷ Indokolásként lásd még pl. Frivaldszky János: Tanulmányok a jog erkölcsi alapjairól, emberi méltóság, szabad vasárnap, uzsora, pénzügyi világválság. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2015, 7-12. o.; Frivaldszky János: Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire, In Acta Humana, 2. évf. 2014/1. szám, 7-73. o.; Frivaldszky János: A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2011, 19-48. o.; Frivaldszky János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül. In Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2010, 19-51. o.; Frivaldszky János: Jogalanyiság és a jog mint egyetemes elismerő viszony. A legújabb olasz jogfilozófiai eredmények tükrében, In Iustum Aequum Salutare, 5. évf. 2009/2. szám, 11-54. o.; Hámori Antal: Abortusz és feminizmus vs. életvédelem, In Athanasiana, 27. évf. 2021/1. szám, 114-139. o.; Hámori Antal: Az abortusz-szabályozás problémái, In Magyar Bioetikai Szemle, 21. évf. 2015/1. szám, 22-29. o.; Hámori Antal: A magzat élethez való joga, In Magyar Bioetikai Szemle, 6. évf. 2000/3. szám, 1-10.; Hámori Antal: A magzat jogalanyisága és perbeli jogképessége a hatályos magyar jogban I-II, In Magyar Bioetikai Szemle, 5. évf. 1999/4. szám, 8-17. o., 6. évf. 2000/1. szám, 7-14. o.; 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Dr. Lábady Tamás alkotmánybíró párhuzamos véleménye, 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Dr. Lábady Tamás alkotmánybíró különvéleménye.

⁵⁸ Lásd Szent II. János Pál pápa: Evangelium vitae kezdetű enciklika az élet védelméről. 1995. március 25. In Acta Apostolicae Sedis, Vol. 87, 1995, pp. 401-522., Pápai Megnyilatkozások XXVI., Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1995 (fordította: Diós István; a továbbiakban: EV), 73. pont.

⁵⁹ Lásd Alaptörvény II. cikk indokolása.

⁶⁰ Lásd pl. Hámori Antal: A család(ok) és a magzati élet védelme a mai magyar jogban demográfiai helyzetképpel, 137-140. o. In Iustum Aequum Salutare, 12. évf. 2016/4. szám, 91-151. o.

⁶¹ Az egypetűjű ikrek kialakulásának (ikerképződés) lehetősége semmit sem változtat ezen, mert az emberi szedericsrúból (morulából) alakulnak ki az ikrek. A viszonylag kis százalékban bekövetkező egypetűjű ikervárandóságokból nem következik az, hogy a megtermékenyítés eseményét követő körülbelül kéthetes időszakban még nem emberi egyedről (individuumról) van szó. Az ikertestvérek kialakulása sejtsoport-elkülönüléssel jön létre, a pluripotenciával rendelkező sejtek két vagy több azonos értékű egyed (emberi embrió) fejlődése irányába különülnek el. Nem egy meghatározatlan egyediségű emberi létezőből, pusztán sejtsoportból alakul ki hirtelen két vagy több egypetűjű ikertestvér. Részletesen – a kimérákra is kiterjedően – lásd pl. Serra, Angelo – Colombo, Roberto: A humánembrió identitásának és státuszának kérdése természettudományos szempontból. In de Dios Vial Correa, Juan – Sgreccia, Elio (szerk.): A humánembrió identitása és jogállása. A Pápai Életvédő Akadémia dokumentációja. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Családpasztorációs Bizottság, Budapest, 2001 (fordította: Czákó István – Harsányi Ottó – Somorjai Ádám – Strijk András – Zaránd Kornél), 130-196. o. (fordította: Strijk András – Harsányi Ottó). Az emberi embrió fejlődéséhez lásd még pl. Sadler, T. W.: Langman Orvosi embriológia. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2014, 12. kiad., 426 o. (fordította: Lévai Géza). Érdemes felhívni a figyelmet a következőkre is: „Azok, akik a beágyazódást tekintik az egyedi, illetve a személyes lét kezdetének, a kapcsolatra, a relációra helyezik a hangsúlyt. Igaz, hogy a reláció az emberlét nélkülözhetetlen eleme, de ugyanúgy igaz az is, hogy a reláció lételméletileg (ontológiailag) nem megalkotja (konstituálja) a személyt, hanem előfeltételezi azt. Az alany, a szubjektum valósága az, ami a relációt lehetővé

emberi fajhoz tartozás ténye. Az emberi „magzat” a fogantatástól kezdve az emberi fajhoz tartozik (ez a természete). Az emberi fajhoz tartozással az emberi méltóság minden emberi lény számára adott. Az emberi méltóság sérthetetlen; ezt az Alaptörvény II. cikke is tartalmazza. Egyetlen egy emberi lény méltóságát sem szabad megsérteni; annak megsértéséhez nincsen jog. Jog az emberi méltósághoz – annak tiszteletben tartásához – van, amely az emberi fajhoz tartozás tényével adott. Az emberi méltóság sérthetetlenségéből adódóan az emberi fajhoz tartozás tényével adott emberi méltósághoz való jog is sérthetetlen. Az emberi méltósághoz való jog tehát a fogantatástól kezdve megillet minden emberi lényt. Az emberi étellel és az élethez való joggal egységben lévő emberi méltóság és az ahhoz, annak tiszteletben tartásához való jog sérelme esetén az emberi élet és az élethez való jog is sérül, ami az emberi méltóság sérthetetlenségéből is következően jogellenes, alkotmányjogilag is tilos. Az emberi méltóság sérthetetlensége alapján is megállapítható az emberi „magzat” életének sérthetetlensége. Jog az élethez, a megszületéshez van: az emberi fajhoz tartozás tényénél fogva; vagyis az emberi lény a fogantatástól, létezésétől kezdve jogalany.⁶²

Az emberi méltóság az emberi lény életével (létezésével) eleve együtt járó minőség. Az emberi lény méltósága nem függ tudati vagy erkölcsi állapotától, hanem életével adva van. Emberi státusza azért kétségbevonhatatlan, mert élete méltóságánál fogva érthetetlen, sérthetetlen és elidegeníthetetlen. Az emberi méltóság véleményem szerint ezt követeli meg. Az emberi lényt életének kioltásával az emberi méltóságtól is megfosztják, amely sérthetetlen (az emberi méltósághoz és az élethez való jog oszthatatlan és fogalmilag korlátozhatatlan). Mindebből következik, hogy az emberi embrió, magzat megölése eleve önkényes: alkotmányellenes, alaptörvény-ellenes.⁶³ A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat megfogalmazása szerint: „A méltóság az emberi étellel eleve együttjáró minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit. Egyetlen ember élethez való jogáról sem beszélhetünk úgy, hogy ne értenénk bele az élethez és méltósághoz való alanyi jogát.”⁶⁴

A 48/1998. (XI. 23.) AB határozat szerint is az abortusz a társadalomra veszélyes, káros cselekmény: „[...] a magyar jog (is) alapvetően társadalomra veszélyesnek tartja az abortuszt [...]” – „[...] a Büntető Törvénykönyv a jogellenes terhességmegszakítást mint

teszi. Nem létezik reláció fiziológiai (élettani), pszichológiai vagy szociális értelemben, ha nincs egy létező, amely a másikkal viszonyulna. Mások a központi idegrendszer kialakulása kezdeteinek, így az öröm és fájdalomérző képesség, illetve funkció megjelenésének tulajdonítanak nagy szerepet az egyedi és a személyes lét kritériumainak meghatározásánál. A szenzitív funkciók megléte azonban előfeltételezi egy olyan szubjektum létezését, amely érzel. A szubjektum léte az, ami lehetővé teszi bizonyos funkciók meglétét, és nem a funkciók megléte az, ami a szubjektumot létrehozta, azaz konstituálja.” – lásd Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2003, 25. o, 29-30. pont („A körlevél elkészítésében a Püspöki Konferenciát neves szaktudósok – Falus András, Freund Tamás, Hámori József, Kopp Mária és Vizi E. Szilveszter, valamint Harsányi Ottó teológus – segítették.” – Magyar Kurír, 2003. december 11.).

⁶² Lásd: 53. l.áb. Hámori 2017: 66-67. és 83-84. o.

⁶³ Az ún. „méhen kívüli terhesség” esetéhez, amikor az anya életét meg kell menteni, különben az anya és a még meg nem született emberi lény is meghal, az utóbbi halálának bekövetkezését sem etikai, sem jogi értelemben nem tartva ölésnek, lásd pl. Hámori Antal: A „duplex effectus” és a „kisebbik rossz” elve az állapotos nő életveszélye esetén, In Magyar Sion, 12. évf. 2018/2. szám, 239-253. o.; Hámori Antal: Az abortusz és a fogamzásgátlás tilalma – nehéz esetek tárgyalása, a Humanae vitae 50., a Donum vitae 30. és a Dignitas personae 10. évfordulója kapcsán (élet-, rivalizálás”, válással fenyegetés, IVF-lét megélése), 54-74. o. In Athanasiana, 24. évf. 2018/1. szám, 45-95. o.

⁶⁴ Lásd 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. b).

magzatelhajtást bűncselekményként büntetni rendeli [...]” „[...] a magzatelhajtás esetében [...] a jogrend meghatározott, a büntetőjogon kívüli megfontolások alapján csupán megtűri a társadalomra veszélyes, káros cselekményt.”; valamint: „Az állam nem mondhat le arról, hogy az abortusz társadalomra veszélyességét fenntartsa.”⁶⁵

A magyar alkotmánybírók közül Lábady Tamás megfogalmazta, hogy a „terhességmegszakításról szóló jogszabályi rendelkezések” tartalmilag is alkotmányellenesek, a „magzat” alkotmányjogilag is ember, jogalany, személy, élethez való joga egyedül csak az anya élethez való jogával konkurálhat; a „magzat” jogalanyiségének a kérdése alkotmányértelmezéssel eldönthető; annak, hogy a törvényalkotó a „magzat” jogi státuszát az ember jogalanyiságától eltérően minősítse, alkotmányos alapja nincs;⁶⁶ a természetes és jogi ember-fogalom kezdetben fennállt egybeesését (e természetes megfelelést) a jog normativitása a természettudomány fejlődése okán sem vonhatja kétségbe, az ember biológiai és „természetes” fogalmától az „ember”-fogalom normatív felfogása nem szakadhat el akkor sem, amikor az Alkotmánybíróságnak értelmeznie kell, hogy az Alkotmány [54. §-ának (1) bekezdése] alapján embernek, azaz jogalanynak kell-e tekinteni a „magzat”-ot.⁶⁷

IV.3. Javaslat az objektív, intézményes védelem körében

Ha az Alaptörvény említett, alanyi jogi jogvédelmet biztosító módosítására nem kerül sor, akkor véleményem szerint az objektív, intézményes védelem körében valósítandó meg a még meg nem született emberi lény életének fokozottabb védelme, amelyhez – különösen az Mvt. „súlyos válsághelyzet”-ével szemben⁶⁸ – például a lengyel alkotmánybírói gyakorlatból is lehet meríteni. A 48/1998. (XI. 23.) AB határozat indokolása is tartalmazza, hogy a lengyel alkotmánybírók 1997. május 5. napján hozott ítélete szerint az abortusz engedélyezése az állapotos nő nehéz gazdasági helyzete vagy nehéz szociális helyzete alapján sérti az *alkotmányos értékek arányosságának elvét*; az indokolás szerint a nő szubjektív helyzetértékelésén alapuló érdekvédelme és az élethez való jog ütközése esetén az utóbbinak van elsőbbsége.⁶⁹

Az Alkotmánybíróság a saját gyakorlata szerint is megváltoztathatja álláspontját, gyakorlatát – az említettek szerint ez történt például a második abortuszhatározat által, az Alaptörvény és annak negyedik módosítása révén pedig kifejezetten is megteheti azt; ehhez az Alaptörvény egyébként gazdag tartalma [pl. a Nemzeti hitvallás, L) cikk (1)-(3) bekezdés, R)

⁶⁵ Lásd 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 3. c), 4., IV. 2.

⁶⁶ Lásd 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Dr. Lábady Tamás alkotmánybíró párhuzamos véleménye 1-2., 6-7., 9-10.; 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Dr. Lábady Tamás alkotmánybíró különvéleménye 1-2.

⁶⁷ Lásd 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Dr. Lábady Tamás alkotmánybíró párhuzamos véleménye 3. Az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani. Az emberi méltósághoz való jog az emberi státus meghatározójaként, az élethez való joggal fennálló egységben korlátozhatatlan; az „anyajog” mivoltából levezetett egyes részjogai azonban, bármely alapjoghoz hasonlóan, az Alkotmány 8. §-ának (2) bekezdése szerint korlátozhatók [lásd pl. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. b); 75/1995. (XII. 21.) AB határozat, indokolás II. 5., 9.; 1234/B/1995. AB határozat, indokolás II. 4.1.2.; 36/2000. (X. 27.) AB határozat, indokolás III. 2.1., IV. 2.4.; 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, indokolás IV. 4.]. Az Alkotmány 56. §-a kimondta, hogy a Magyar Köztársaságban minden ember jogképes. Lábady Tamás alkotmánybíróként rámutatott arra, hogy „a »veleszületettség« – a nemzetközi egyezmények szóhasználata (»inherent right to life«, »droit inhérenta la vie«, »angeborenes Recht auf Leben«) szerint is – nem születéssel szerzett, hanem elidegeníthetetlen, az emberrel »velekeletkezett«, azaz létéből, ember-voltából eredő jogot jelent” [lásd 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Dr. Lábady Tamás alkotmánybíró különvéleménye 1.]; vö. pl. Lenkovic Barnabás: Értékproblémák az abortusz jogi szabályozásában. In Peschka Vilmos (szerk.): Élet és jog. MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1993, 68. o. (64-72. o.).

⁶⁸ Vö. az Alaptörvény negyedik módosításával kapcsolatban említettekkel.

⁶⁹ Lásd 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 3. a).

cikk (3)-(4) bekezdés, 28. cikk harmadik mondat] bőségesen szolgál munícióval.⁷⁰ Arról, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatát a taláros testület későbbi ítélezése korigálhatja, Sólyom László alkotmánybíró is ír a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 23.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményének 1. pontjában. E korrekcióhoz az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdésének a Nemzeti hitvallással és a történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban történő értelmezésre vonatkozó szövegrésze is segítségül szolgál. A még meg nem született emberi lény életének relatív védelmét véleményem szerint a „kortársi nemzetközi megítélés” és a „közvélemény nyomása” sem teszi elfogadhatóvá.⁷¹

Az Alaptörvény Nemzeti hitvallása tartalmazza például a kereszténység nemzetmegtartó szerepét, az emberi lét alapjaként az emberi méltóságot, együttélésünk legfontosabb kereteiként a családot és a nemzetet, összetartozásunk alapvető értékeiként a hűséget, a hitet és a szeretetet, az elesettek és a szegények (vö. abortusznak kitett magzatok) megsegítésének kötelességét, „a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése”, „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.”, „Valljuk, hogy a huszadik század erkölcsi megrendüléshez vezető évtizedei után múlhatatlan szükségünk van a lelki és szellemi megújulásra. Bízunk a közösen alakított jövőben, a fiatal nemzedékek elhivatottságában. Hisszük, hogy gyermekeink és unokáink tehetségükkel, kitartásukkal és lelkierejükkel ismét nagyra teszik Magyarországot.”

Véleményem szerint a művi abortusz és annak megengedése a Nemzeti hitvallásban foglaltakkal sincsen összhangban; ellentétes a kereszténységgel, a nemzetmegtartó szereppel, az emberi léttel, az emberi méltósággal, az együttéléssel, a családdal, a nemzettel, az összetartozással (az abortusz visszafordíthatatlanul elválaszt), a hűséggel, a hittel és a szeretettel (az abortusz a magzat halálos, életkioltó elhagyása), a megsegítés kötelességével (az abortusz nem megsegíti a magzatot, hanem elpusztítja), a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítésével, mert az abortusz nem élet, biztonság, rend, igazság, szabadság, kiteljesítés, hanem biztos halál, rendetlenség, gazság, igazságtalanság, szabadosság, félreértett, félreértelmezett „szabadság”, „koporsóba”-zárttság (ártatlan emberi élet szándékos, közvetlen kioltása, amit nem szabad megengedni); az abortusz történeti alkotmányunk vívmányaival és a Szent Koronával is ellentétes, sérti a nemzet egységét, mert nemzetpusztító, nemzetromboló.

Magyarországon az 1950-es évek elejétől napjainkig, beleértve tehát a huszadik század erkölcsi megrendüléshez vezető évtizedeit is, a nemzet egységét nagyon jelentősen megcsorbítva, megcsonkítva, a magyar Központi Statisztikai Hivatal kiadványaiban foglalt adatok szerint több mint hatmillió-egyszázezer művi abortusz („terhesség-megszakítás”) volt.⁷²

A lelki és szellemi megújulással (*metanoia*), amelyre a Nemzeti hitvallás szerint is múlhatatlan szükségünk van, véleményem szerint nem fér össze az abortusz és annak megengedése. A közösen alakított jövőben, a fiatal nemzedékek elhivatottságában való bizásnak (bizakodásnak), az abban való hitnek, hogy gyermekeink és unokáink tehetségükkel, kitartásukkal és lelkierejükkel ismét nagyra teszik Magyarországot, akkor van valós alapja, ha az állam nem engedi meg az abortuszt. Különben nincs „közösen alakított jövő”, „fiatal nemzedékek elhivatottsága”, „gyermekeink és unokáink tehetsége, kitartása és lelkiereje”,

⁷⁰ Lásd pl. Hámori Antal: Természetjog és (alkotmány)bíráskodás a még meg nem született emberi lény védelmében. In Frivaldszky János – Tussay Ákos (szerk.): A Természetjog Napja. Konferenciatanulmányok. Pázmány Press, Budapest, 2017 (Tanulmányok 41. Sorozatszerkesztő: Szabó István), 37-42. o. (11-42. o.)

⁷¹ Vö. 23/1990. (X. 31.) AB határozat, Dr. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye 1.

⁷² Lásd pl. Magyar statisztikai évkönyv, 2020. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2021, 3. o.; Terhességmegszakítások 1995–2006. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2007, 43. o.

ami ismét nagyra teszi Magyarországot, hanem végzetes, halálos kirekesztés, ami nézetem szerint elfogadhatatlan, önkényes, alaptörvény-ellenesen diszkriminatív.⁷³

Véleményem szerint az Alkotmánybíróság az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége körében is jogosult és köteles megállapítani a művi abortuszt megengedő rendelkezések alaptörvény-ellenességét.⁷⁴ A művi abortusz az objektív, intézményes védelem alapján is alaptörvény-ellenes, szabályozása rendkívül aránytalan (életellenes), ezért megengedhetetlen; különösen igaz ez a(z) ellenőrizetlen) „súlyos válsághelyzet” esetére vonatkozóan.⁷⁵ Az emberi lény életének értékén, és ehhez képest az egészség, valamint az önrendelkezés kisebb súlyán ugyanis semmit nem változtat az, hogy az Országgyűlés nem ismeri el a magzat jogalanyiságát (ettől még ugyanannak az emberi lénynek az életéről van szó).⁷⁶

Az abortusz engedélyezése az állapotos nő nehéz gazdasági helyzete vagy nehéz szociális helyzete (a „súlyos válsághelyzet”⁷⁷) alapján akkor is sérti az *alkotmányos értékek arányosságának elvét*, ha az Alkotmánybíróság úgy ítélne meg, hogy az állam a művi abortuszt bizonyos esetekben (a mai magyar állami szabályozáshoz képest szűkebb körben) megengedheti. A nő szubjektív helyzetértékelésén alapuló érdekvédelme és az élethez való jog ütközése esetén – a *jogállami arányossági követelmény* szerint – az utóbbinak van elsőbbsége.⁷⁸

A „magzat”, életének értéke és védelme – az arányosság – szempontjából nem bír jelentőséggel, hogy az állapotosság bűncselekmény következménye, vagy, hogy egészséget súlyosan veszélyeztető okról, illetve a magzat fogyatékáról, károsodásáról, netán életkoráról, fel nem róhatóságról, orvosi tévedésről, mulasztásról van szó,⁷⁹ mert az élete – az objektív intézményi védelem körében is – alapvetőbb érték, mint az önrendelkezési szabadság (jog) és az egészség (a fogyatéka, károsodás valószínűsége, vagyis nem biztos volta még kevésbé állhat szemben az élettel, amely biztosan létezik⁸⁰).⁸¹

Véleményem szerint magzatok közötti alaptörvény-ellenes diszkriminációt valósít meg az életkoruk (és az említett egyéb körülmények) alapján történő különbségtétel (a „feltételes jogképesség” is általános és egyenlő).⁸² Az Mvt. 6. § (4) bekezdés b) pontjának alaptörvény-ellenességét például a nyolchónaposan élve megszületett ember és a kilenchnaposan még meg nem született élő ember esete is mutatja. Az utóbbi akár kevésbé bír fogyatékkal, károsodással, rendellenességgel, és idősebb, mint az előbbi. A fiatalabbat nagyon helyesen a mai magyar állami szabályozás szerint sem szabad megölni, viszont az idősebbet, aki az adott esetben egészségesebb (kevesbé rendelkezik károsodással), az állam megengedi megölni, ami

⁷³ Lásd Alaptörvény Nemzeti hitvallás, B) cikk (1) bekezdés, L) cikk (1)-(3) bekezdés, R) cikk (3)-(4) bekezdés, I-II. cikk, XV. cikk (1)-(2), (4)-(5) bekezdés; az Alaptörvény mindezen túl is megjelenít – kifejezetten (szó szerint) – releváns alapvető értékeket, alapelveket, követelményeket, lásd pl. 28. cikk harmadik mondat: józan ész, közjó, erkölcsösség, jó erkölcs.

⁷⁴ Lásd pl. Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I-II. cikk, XV. cikk (1)-(2), (4)-(5) bekezdés.

⁷⁵ Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság azon álláspontjával sem értek egyet, hogy „a magzat különleges jogalannyá nyilvánítása”, „sajátos jogállás”-a „gyakorlatilag ugyanúgy csupán viszonylagos védelmet nyújthat a magzati életnek, mint az állam objektív életvédelmi kötelessége (ABH 1991, 311.)” [lásd 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 1. a)]; részletesen lásd Hámori 2000: 25-138. o.

⁷⁶ Az arányosság-aránytalanság kérdéséhez lásd pl. 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 2. a).

⁷⁷ Lásd Mvt. 5. § (1)-(2) bekezdés, 6. § (1) bekezdés d) pont.

⁷⁸ Lásd pl. Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I-II. cikk, XV. cikk (1)-(2), (4)-(5) bekezdés; a lengyel alkotmánybíróság 1997. május 5-i határozata [48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 3. a)].

⁷⁹ Lásd Mvt. 5. § (1) bekezdés, 6. § (1) bekezdés a)-c) pont, (2)-(3) bekezdés, (4) bekezdés b) pont, 9. § (7) bekezdés, Vhr. 8. §.

⁸⁰ Egy biztosan meglévő életet nem szabad megszüntetni egy (vélt) egészségi hátrány „elkerülése” érdekében; a valószínűsíthetőség, valószínűség miatt akár teljesen egészséges magzatokat is megölnék.

⁸¹ Lásd pl. Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I-II. cikk, XV. cikk (1)-(2), (4)-(5) bekezdés.

⁸² Lásd Mvt. 6. § (2)-(3) bekezdés, (4) bekezdés b) pont; Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I-II. cikk, XV. cikk (1)-(2) bekezdés.

álláspontom szerint elfogadhatatlan, alaptörvény-ellenesen ellentmondásos, a jogállamiság, a józan ész követelményével sem fér össze.⁸³

Érdemesnek tartom felhívni a figyelmet arra, hogy az Alkotmánybíróság a 48/1998. (XI. 23.) AB határozattal az objektív, intézményes védelem⁸⁴ körében a magzattal összefüggő ellentmondásosság (a jogbiztonság sérelme) miatt is – a megsemmisítést alkalmazva – megállapított alkotmányellenességet az akkori „súlyos válsághelyzet”-definíció⁸⁵ vonatkozásában.⁸⁶ Az ellentmondásosság a genetikai, teratológiai „indikáció” eseteiben is felvetődik („a magzat érdekében megölik a magzatot”).

Az Mvt. 6. § (4) bekezdés a) pontjának és ezzel szoros tárgyi összefüggésben 14. §-ának („az állapotos nő életét veszélyeztető ok”) alkotmányossága – az arányosság és a jogbiztonság alkotmányos követelményére, valamint e két rendelkezés mikénti érvényesülésére is figyelemmel⁸⁷ – véleményem szerint attól függően ítélandó meg, hogy ebben az esetben a magzat halála csak elkerülhetetlen, eltűrt, nem kívánt (mellék)következmény-e (vö. kisebbik rossz elve és *duplex effectus* elve).⁸⁸

Álláspontom szerint az Mvt. rendelkezései a nők és a férfiak közötti alaptörvény-ellenes diszkriminációt valósítanak meg, mert a „magzat” életének értékéhez képest aránytalanul van figyelembe véve a nő és férfi közötti – magzatukkal kapcsolatban fennálló – különbség.⁸⁹

A fentiekben említettekén túl – miként az utóbbi tíz év eredményei⁹⁰ is mutatják – különböző, közvetlen és közvetett jogalkotói, jogalkalmazói és egyéb lépések is segíthetik a fokozottabb védelem elérését. Ebben az irányban jelent meg két országgyűlési határozati javaslat is. A magzati élet védelmének és a művi abortusznak a szabályozását érintette „*A terhesség-megszakítások jelentőségének érzékeltetése érdekében szükséges intézkedés bevezetéséről szóló határozati javaslat*”, amelyet – az Országgyűlésről szóló 2012. évi

⁸³ Lásd Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I-II. cikk, XV. cikk (1)-(2), (4)-(5) bekezdés. Az Alkotmánybíróság az ügyek elkülönítésére tekintettel a genetikai, teratológiai indikáció szabályozásának alkotmányosságát nem vizsgálta; lásd 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás I. 1., III. 2. b).

⁸⁴ Lásd pl. 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 1. a).

⁸⁵ Lásd az Mvt. 12. §-ának akkori (6) bekezdését: „(6) Súlyos válsághelyzet az, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz, és ez által veszélyezteti a magzat egészséges fejlődését. A súlyos válsághelyzet fennállását az állapotos nő a kérés aláírásával igazolja.”

⁸⁶ Lásd 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, rendelkező rész 4., indokolás III. 2. b) [„A Magzattvédelmi törvény meghatározása az állapotos nő súlyos válsághelyzetéről azonban ellentmond eme indikáció természetének és feladatának. Ez az indikáció jelenlegi megfogalmazásában önmagában is olyan ellentmondásokat tartalmaz, amelyek a norma világossága és alkalmazhatósága kárára válnak.” „A törvényhozó szándéka ellenére tehát, amely a magzat egészséges fejlődése veszélyeztetése feltételének beiktatásával a súlyos válsághelyzet tényállását szűkíteni és szigorítani kívánta volna, a törvényi meghatározás megszerkesztésének hiányosságai miatt a súlyos válsághelyzet törvényi meghatározása jogbizonytalanságra és a magzati élet nem kielégítő védelmére vezetett. A fentiek alapján az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a Magzattvédelmi törvény 12. § (6) bekezdésének első mondata a jogbiztonság sérelme miatt az Alkotmány 2. § (1) bekezdésébe ütközik, továbbá hiányosságai folytán nem tesz eleget a magzati élet védelmére vonatkozó állami köteletségnek, s ezért az Alkotmány 54. § (1) bekezdését is sérti.”]; vö. uo. 3. d) /„[...] A törvényhozó tehát nem teljesítette azokat az alkotmányos követelményeket, amelyeket az Abh. arra az esetre határozott meg, ha a magzatot az Országgyűlés nem tekinti jogalannak (ABH 1991, 316.).”/.

⁸⁷ Lásd Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I-II. cikk, VII. cikk (1) bekezdés, XV. cikk (1)-(2), (4)-(5) bekezdés.

⁸⁸ Lásd pl. Hámori Antal: Életvédelem a mai magyar „jog”-ban (kánonjogi összehasonlítással), In Iustum Aequum Salutare, 7. évf. 2011/1. szám, 8-10. o. (5-13. o.).

⁸⁹ Lásd Mvt. 7. § (1) bekezdés, 10. § (3) bekezdés, 12. § (6) bekezdés, és a szorosan összefüggő rendelkezések; Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I-II. cikk, XV. cikk (1)-(3) bekezdés.

⁹⁰ Lásd pl. a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény; család.hu/tamogatasok; Frivaldszky János: Szempontok a családvédelmi törvény értékeléséhez, In Iustum Aequum Salutare, 8. évf. 2012/2. szám, 67-69. o. (57-69. o.); Hámori Antal: A család(ok) védelme és támogatása a mai magyar jogban demográfiai helyzetképpel. In Lukácsi Zoltán – Martos Levente Balázs (szerk.): „... Mert irgalma örökkévaló”. Tanulmánykötet 2014–2016. Győri Hittudományi Főiskola, Győr, 2016, 51-73. o.; Magyar statisztikai évkönyv, 2020. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2021, 3. o. (abortuszszámok kedvező alakulása; pl. 1990-ben 90394, 2000-ben 59249, 2010-ben 40449, 2020-ban 23901 „terhességmegszakítás” volt).

XXXVI. törvény 28. § (4) bekezdése alapján – két országgyűlési képviselő 2016. június 9-én terjesztett elő.⁹¹ E javaslat szerint az Országgyűlés felkérte volna a Kormányt, alkosson szabályozást annak érdekében, hogy a „terhességmegszakítás” elvégzése előtti utolsó orvosi vizsgálaton az anyának kötelező legyen a magzat szívhangját meghallgatnia, ennek végrehajtása érdekében biztosítva annak feltételeit, hogy a „terhességét” megszakíttatni kívánó állapotos nő vizsgálata a magzati szívhangot észlelni és ennek hangját kibocsátani képes ultrahangkészülékkel történjen, a tárgysorozatba-vétel azonban elutasításra került, a határozati javaslat nem nyert támogatást, ugyanakkor a Népjóléti bizottság elnöke reményét fejezte ki, hogy „folytatjuk a témát”.⁹² A témát a 2018. augusztus 29-én egyező címmel és céllal, ugyanazon országgyűlési képviselő által előterjesztett határozati javaslat 2018. november 6-i népjóléti bizottsági ülésen történő tárgyalásával folytatták, a Népjóléti bizottság azonban ezen az ülésen is elutasította a tárgysorozatba-vételt, a határozati javaslatot ezúttal sem támogatta.⁹³

A helyes szemléletformálást nagymértékben segítheti a helyes szóhasználat is, például az orvosok körében is sajnálatosan nagyon gyakran használt „terhes”, „terhesség” szó helyett a mai magyar állami szabályozásban – hál’ Istennek – egyre inkább előforduló „várandós”, „várandósság” („áldott állapot”) kifejezés alkalmazásával.⁹⁴ A helyes nyelvezet korrekt alkalmazása etikai és jogi követelmény is, ami a téma szempontjából – egyebek mellett – azt jelenti, hogy minden olyan „orvosi” vagy „gyógyszerészeti” beavatkozás esetében, ahol (akár a beágyazódás, beültetés előtt, akár azt követően) embrióvesztés – fizikai értelemben vett – lehetősége áll fenn, ezt a tényt ne hallgassák el.⁹⁵ Ugyanígy, a fogamzásgátló szerek egészségre és környezetre káros hatásairól is megfelelő tájékoztatást kell adni.

Véleményem szerint a „terhességmegszakítás” szóhasználat is elfedi, illetve – az állapotos nő(k) és mások kíméletével – megpróbálja elfedni a valóságot, nevezetesen azt, hogy a művi abortusz esetében – a 48/1998. (XI. 23.) AB határozat indokolásában szereplő egyik megfogalmazással élve – „megfogant egyedi emberi élet” [indokolás III. 1. a)] szándékos kioltásáról van szó, amely helytelen. A „terhes” és a „terhesség” szó alkalmazását illetően megemlítendő, nem arról van szó, hogy ne tudnánk, nehéz a szóban forgó állapot (különösen, ha az illető nem kívánta azt), hanem egyrészt arról, hogy mind az állapotos nő, mind az embrió, magzat és az állapotosság minden nehézség ellenére jóval több a „terhes”-nél és a „terhesség”-nél, másrészt az érintettek érdekében sem mindegy (akkor sem, ha bele sem

⁹¹ A határozati javaslat 2016. június 8-án kelt, és 2016. június 9-én érkezett az Országgyűlés Hivatalához; irományszám: H/11076. (az Országgyűlés honlapján elérhető).

⁹² A határozati javaslat az Országgyűlés Népjóléti bizottságának 2016. október 5-én megtartott ülésén a 2. a) napirendi pontként szerepelt. Lásd Jegyzőkönyv az Országgyűlés Népjóléti bizottságának 2016. október 5-én, szerdán, 10 óra 08 perckor az Országgyűlés Irodaháza V. emelet 567. számú tanácstermében megtartott üléséről, Ikt. sz.: NJB/23-2/2016., NJB-9/2016. sz. ülés (NJB-32/2014-2018. sz. ülés), 27, 2., 4-6., 8-19. o.; a bizottság 2016. június 13-án került kijelölésre tárgysorozatba-vételről való döntésre (lásd 2016. június 13-i, H/11076/1. számú iromány); a Jegyzőkönyv, a H/11076/1. és a H/11076/2. számú iromány az Országgyűlés honlapján elérhető. Részletesen lásd Hámori Antal: A művi abortusz visszaszorítása érdekében állást foglaló országgyűlési határozati javaslat margójára, In A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 34. évf. 2017/1. szám, 5-28. o.

⁹³ A határozati javaslat az Országgyűlés honlapján elérhető; irományszám: H/1184. Ld. H/1184/1., H/1184/2.; Jegyzőkönyv az Országgyűlés Népjóléti bizottságának 2018. november 6-án, kedden 10 óra 05 perckor az Országgyűlés Irodaháza I. emelet II. számú tanácstermében megtartott üléséről, 37, Ikt. sz.: NJB-41/15-2/2018. NJB-9/2018. sz. ülés (NJB-9/2018-2022. sz. ülés), 31-37. o. (az Országgyűlés honlapján elérhető). Részletesen lásd Hámori Antal: A művi abortusz visszaszorítása érdekében a magzat szívhangjának meghallgatására vonatkozó legújabb országgyűlési határozati javaslat margójára, In A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 36. évf. 2019/2-3. szám, 63-75. o.

⁹⁴ Lásd pl. a várandósgondozásról szóló 26/2014. (IV. 8.) EMMI rendelet.

⁹⁵ Lásd pl. EV 13. pont; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 43. pont; Hámori Antal: „Hogyan segíthet a jogász az orvosnak az életvédelemben?”, In Ökumené, 11. évf. 2004/4. szám, 36-42. o.

gondolnak ebbe), hogy hogyan, miként tekintenek magukra, és a még meg nem született gyermekükre (kinek tekintik őt), s a más állapotukra (minek tekintik azt) – a helytelen szóhasználat a tudat alatt is hat.

A még meg nem született emberi lény életének fokozottabb védelmét a Magyar Orvosi Kamara (MOK) Etikai Kódexe *contra legem* tartalmának megszüntetése is szolgálná. A MOK Etikai Kódexe⁹⁶ – többszöri figyelemfelhívás⁹⁷ ellenére, régóta, a kézirat lezárásának időpontjában is – *contra legem* tartalommal bír. A Kódex II. 10. pontjának (4) és (5) bekezdése tartalmazza: „Minden orvos joga, hogy lelkiismereti okból elzárkózzék a nem orvosi javallat alapján kezdeményezett terhesség-megszakítás végzésétől, vagy abban közreműködéstől.” „Az anya életét veszélyeztető, vagy súlyos betegségét okozó terhesség, illetve a magzat életképtelensége vagy gyógyíthatatlan betegsége esetén felmerül az ún. orvosi javallatra történő abortusz lehetősége.” Ennek értelmében az „orvosi javallat” körébe tartozik az anya életveszélye, súlyos betegsége, a magzat életképtelensége és gyógyíthatatlan betegsége. A (4) bekezdés idézett mondata – figyelemmel az (5) bekezdés ugyancsak kifogásolt⁹⁸ részére – a mai magyar állami szabályozáshoz képest is, az orvosok jogait sértve helytelen. Egész pontosan annyiban, hogy az orvosoknak nem csak a Kódex szóban forgó, idézett „orvosi javallatá”-n kívüli esetekben van joguk megtagadni a művi abortusz végzését, illetve az abban való közreműködést. Az Mvt. 14. §-a ugyanis a következő rendelkezést tartalmazza: „A terhességmegszakítás elvégzésére, illetve az abban való közreműködésre – az állapotos nő életét veszélyeztető ok kivételével – orvos és egészségügyi szakdolgozó nem kötelezhető.”⁹⁹ A Kódex II. 2.2. pontjának (16) bekezdése szerint: „A különleges kezelési helyzetekkel – így különösen [...] az abortusszal [...] kapcsolatos jogszabályi rendelkezések vétkes megszegése egyben etikai vétségnek is minősül.”

Örömteli hír, hogy a 2021. november 25-i, Kásler Miklós miniszternek címzett e-mailem – úgy tűnik – célba talált, ugyanis Horváth Ildikó egészségügyért felelős államtitkár 2022. január 6. napján kelt, IV/270/2022/EAT iktatószámú válaszában szerepel: „[...] a tárca tájékoztatta a MOK-ot a törvényi rendelkezéssel nem összhangban lévő – a Kódexben foglalt – szabályozásról, és felkérte a szükséges módosítások megtételére”. E pozitív válasz példa arra, hogy érdemes kitartani a „jó” szóból származó jogban, az igazságban.¹⁰⁰ Reméljük, hogy a tárca szükséges módosítások megtételére történő MOK-felkérése a MOK Etikai Kódexének

⁹⁶ Lásd <https://mok.hu/a-kamararol/etikai-kodex>

⁹⁷ Lásd pl. Hámori Antal: Újabb könyv az orvos-beteg jogviszonyok köréből, In Magyar Jog, 67. évf. 2020/10. szám, 617-619. o.; Hámori Antal: Reflexió a Magyar Orvosi Kamara 2012. január 1-én hatályba lépett Etikai Kódexének „az ún. orvosi javallatra történő abortusz lehetősége” szövegrészéhez, In Magyar Bioetikai Szemle, 22. évf. 2016/3. szám, 23-25. o., A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 33. évf. 2016/3. szám, 96-101. o. Az Etikai Kódex *contra legem* tartalma miatt a MOK elnökét, Éger Istvánt 2016. december 21-i e-mailemmel kerestem meg, amelyre Wittmann István, az Etikai Kollégium elnöke 2017. január 21-én e-mailben arról tájékoztatott, hogy leveletem „az Etikai Kollégium megkapta, és a legközelebbi kollégiumi ülésen tárgyalni fogja.”; 2017. március 17-i e-mailemben kértem az Etikai Kollégium elnökét, „szíveskedjen tájékoztatni, hogy az alábbi, 2016. december 21-i levelem tárgyában milyen döntés született.”; az Etikai Kollégium elnöke 2017. május 9-i e-mailjében a következőkről tájékoztatott: „Beadványát az Etikai Kollégium részéről köszönettel vettük, annak tartalma – az Etikai Kódex tartalmát érintő más beadványokhoz hasonlóan – 2017. március 22-i ülésünkön ismertetésre került.”; 2017. május 9-i e-mailemben kértem az Etikai Kollégium elnökét, hogy „szíveskedjen majd a döntésről, az Etikai Kódex módosításáról is tájékoztatni.”; az Etikai Kódex módosításáról tájékoztatást nem kaptam, a MOK honlapján az Etikai Kódex ugyanazzal a *contra legem* tartalommal szerepel. A probléma miatt az illetékes minisztert, Kásler Miklóst 2018. június 5-i, válasz hiányában 2020. december 23-i, további válaszhiány okán 2021. november 25-i e-mailemmel kerestem meg. Vö. pl. a panaszokról és a közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény.

⁹⁸ Lásd pl. (a Kódex értékes tartalmáról is írva) az előző lábjegyzetben szereplő 2016. évi írásokat.

⁹⁹ Lásd még pl. Alaptörvény VII. cikk (1) bekezdés, 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, 48/1998. (XI. 23.) AB határozat.

¹⁰⁰ Lásd pl. Magyar Katolikus Lexikon V. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2000, 861-863. o.; a német Recht (jog) gyökere a richtig (igaz), a magyar jog pedig a jóból ered.

jogszerű, alkotmányos tartalmát mihamarabb fogja eredményezni, azaz a *contra legem* tortúra hamarosan befejeződik.

V. Záró gondolat

A fentiekben foglaltakat – nem csak a jogalkotók és a jogalkalmazók, hanem – minden jogalany figyelmébe szívből ajánlom, mert egyikünk sem volt más születése előtt, mint emberi méltósággal bíró lény, *ember*; életünket, méltóságunkat ajándékként kaptuk, amelyért hálával tartozunk. Az ajándékot, ráadásul e különleges, alapvető ajándékot megfelelően meg kell becsülni: védeni, tisztelni, szeretni kell az életet, azét is, aki még meg sem született – engedni kell őt élni.